

## **Hvordan får man børn til at lytte? – om fortællingens kraft**

Af fortæller Dorte Futtrup

**Fra: Skolestart. Udg. af Børnehaveklasseforeningen, nr. 6, 2004. (Sprog og udtryksformer) – s. 25-27**

“Der var engang ...” Blot lyden af de ord er nok til, at børn og voksne får et særligt glimt i øjnene. Vi er på vej ind i eventyrets og fantasiens univers, hvor alting kan ske. Ækle frøer og lindorme kan blive forvandlet til de dejligste prinser. Onde trolde og grusomme drager bliver bekæmpet, og måske sejrer det gode, så prinsen får sin prinsesse, og vi alle kan leve lykkeligt til vores dages ende. Mit ærinde i denne artikel er den mundtlige fortælling, altså fortælling uden bog eller manuskript. Mange af dette blads læsere har sikkert oplevet, at det er muligt at tænke på andre ting, mens man læser op fra en bog. Sandt at sige kan ordene vælte ud af munden, mens man i tankerne ordner forskellige gøremål vedr. indkøb eller en arbejdsmæssig problemstilling. Men det mærker børnene straks! De reagerer med uro og siger, at bogen er kedelig. Helt anderledes er det, når børn lytter til mundtlig fortælling. Fortælleren er tvunget til at være 100% koncentreret og til stede i sin egen historie. Der opstår stor intensitet, sanselighed og nærvær, og man kan hele tiden holde øjenkontakt med de børn, man fortæller for. Fornemmelsen for publikum bliver langt stærkere, og man kan ligefrem mærke det fælles åndedrag. – Jeg kunne se det hele for mig – det var som om jeg selv var med i historien, udtaler børn ofte efter en fortælling. Eller jeg får spørgsmålet: – Levede du dengang siden du ved det?

### **Hvorfor er fortælling vigtig?**

Børn har brug for voksne, som kan fortælle historier. De har brug for selv at fortælle og blive fortalt ind i en sammenhæng familiemæssigt, socialt, geografisk og historisk. Det er vigtigt for identitetsfølelsen, og det giver et rigere samvær mellem børn og voksne, når den mundtlige fortælling bliver en del af dagligdagen. Børnenes interesse for sprogets muligheder skærpes, og de får læselyst. Narrativitet er afledt af ‘narrativus’ (lat.), som betyder det fortællende eller fortælling. Det narrative indeholder en begyndelse, en midte og en slutning. Den voksne skaber barnets begyndelse ved at fortælle, når den 5-årige spørger sin mor: – Fortæl om dengang jeg blev født ... Der er en afgrundsdyb forskel på disse to svar: – Da du blev født? Det var den lykkeligste dag i fars og mit liv... contra ... – Din far skred, og jeg stod alene tilbage med al besværet... Vor selvfølelse og vort selvbillede er påvirket af det, som er fortalt ind i os.

Vi bliver fortalt ind i en slægt ved at få et navn. De første år af vort liv tilhører mere vor familie og andre nære relationer end os selv, fordi oplevelser og begivenheder kun sidder i os som kropslige aflejringer. Vort livs begyndelse er et flimrende kaos af sanseindtryk og følelser, derefter kommer ordet og siden sproget. Mon der er en vidunderlig uspolet virkelighed, som vi ikke kan komme frem til, fordi vi er dømt til at opleve verden gennem et sprogligt filter? Når barnet får adgang til sproget, bliver opgaven at skabe balance mellem egne ønsker og forpligtelser overfor andre i familien. Det lærer hurtigt, at handling ikke er nok til at nå dette mål, men at fortælle den rigtige historie, at sætte sine handlinger i et legitimt lys er lige så vigtigt. Selv 3-4 årige børn kan bruge de rigtige fortællinger til at indynde sig, føre bag lyset, smigre, retfærdiggøre og fremkalde konfrontation. At få hvad man vil have, er meget ofte et spørgsmål om at fortælle den rigtige

historie. Med andre ord er de narrative kompetencer udviklet på et tidligt stadium og bør sikres en høj prioritet i sprogtilegnelsen. Børn kan følge og forstå en fortælling længe før, de er i stand til at udtrykke de mest elementære sætninger. Ligesom de også kan trøstes og forskrækkes af en fortælling.

Til alle tider og i alle kulturer har mennesker fortalt historier for at skabe identitet, mening, sammenhæng og fællesskab. Gennem fortælling prøver vi at forstå de andre, os selv og vores tilværelse. Vi har brug for at lytte til fortællinger, som får os til at le, græde, længes, forstå, forundres, hade og elske.

Tænk f.eks. på kampen mellem de to brødre Kain og Abel. Man kan gyse og genkende jalousien og fortvivlelsen over, at det øjensynlig gik ens bror eller søster meget bedre end det gik én selv. Kain foretog brodermordet i sin afmagt, så man heldigvis slap for selv at gøre det. Eller for at blive i Det gamle Testamente: Misundelsen mod Josef bevirkede, at hans ti halvbrødre kastede ham i brønden. Han var en pralhals og sin fars yndlingssøn – en problemstilling, som mange børn genkender fra et familieliv med sammenbragte børn.

En fortælling kan sætte livet i relief og give det perspektiv, og den kan give os noget at tro på, når smerten er stor og uudholdelig. En fortælling gør, at livet finder form og det kaotiske mister sin trussel. Den giver etisk retningsbestemmelse. Vi kan spejle os, genkende os selv og finde nyt håb ved at få nogle bud på, hvordan andre har løst vanskelige problemstillinger i tilværelsen.

Det gælder både for børn og for voksne.

### **Hvad er velegnet fortællestof?**

Ved sin 90 års fødselsdag udtalte den store svenske børnebogsforfatter Astrid Lindgren: Vi skal ikke pakke børn ind i vat og bomuld – vi skal pakke dem ind i gode, stærke fortællinger. Ingen emner er for store til børn. I grundfortællingerne møder vi det liv, som venter os som levende mennesker. Vi lærer os selv at kende, når vi konfronteres med liv og død, had og kærlighed, magt og afmagt, ondt og godt. Det kræver mod at tage de eksistentielle spørgsmål op: Hvem er jeg? Hvor er jeg kommet fra? Hvor går jeg hen? Det er vigtigt at dele de basale følelser og tilværelsens gåder med børn for at gøre dem livsduelige. Som voksen viser man sin sårbarhed ved at tage emner op, hvorpå der ikke gives svar, og netop sårbarhed er et godt udgangspunkt for samtale. Myter, sagn, folkeeventyr (herunder også saga, bibelhistorie, fabel, legende) er korte knappe fortællinger, som rummer vore forfædres visdom og livserfaring. De er finpudset gennem mange slægtled og har stor viden om menneskelig adfærd. De er overleveret mundtligt gennem generationer og har derfor ingen forfatter. Det betyder, at ingen version er "den rigtige". Den mundtlige tone er som regel bevaret eller kan nemt hentes frem, og enhver fortæller har lov til at fortælle historien på sin egen måde. Det føles som en lettelse for de fleste nybegyndere i mundtlig fortælling!

Myter: Der findes helte-, natur-, gude-, skabelsesmyter. De handler om det universelle, om den første gang, om noget der er gældende altid og til evig tid. Myten bærer en sandhedskraft i sig, noget uforanderligt og lovmæssigt.

Sagn: Her optræder som regel både en lokalitet, samt historiske og faktiske begivenheder. At kende lokalsagn er godt for vore rødder, og landskabet bliver levende og magisk omkring os.

Folkeeventyr: De omhandler poetiske, fiktive begivenheder, som ofte er symbolske ligesom vore drømme. Det er om min og din tid, fra vi fødes til vi dør – der, hvor vi har vort liv.

Folkeeventyr opdeles i grupper. De vigtigste er

- skæmteeventyr (Per, Poul, Esben/ Klodshans-typen)
- trylleeventyr ( Frøkongen, Prins Hvidbjørn, Kong Lindorm, hvor der forekommer forvandling og overnaturlige hændelser)
- remseeventyr/formeleventyr (f.eks. Den tykke kat, Kylie Rylle, Sip og Skrat)
- rim og remser (Peter Mathiesen red på grisen, Nede i fru Hansens kælder)

Kæderemser med mange led skærper hukommelsen hos både børn og voksne. Det er en urgammel tradition i alle lande at lege med sjove ordsammensætninger og proportioner, som tilsyneladende er meningsløse og absurde. I remserne finder man ord, der ”smager godt” med god rytme i. Genren kan forene musik, bevægelse, leg og dramatik.

Skønlitteratur: Der er mængder af godt fortællestof. Men det er vanskeligere at fortælle en forfatters værk end at bruge traditionsstof. Som fortæller er man anderledes forpligtet på historien og på fortolkningen. Ligeledes er det vigtigt at gøre sig sin synsvinkel klar.

Egne historier, erindringer fra eget liv: Uanset vores alder har vi alle et levet liv bag os med mange oplevelser at øse af. Kunsten er at komponere og fortælle en personlig historie, ikke en privat!

Som øvelse kan man fortælle i 3. person. Det mindsker som regel detaljeringsgraden, og man får skabt en gavnlig afstand til sig selv.

HUSK: Hvis en historie ikke er god nok fra naturens side, har man pligt til at gøre den bedre!

Uanset hvad man vælger at fortælle, skal man gøre sig sin fortælleetik klar:

Hvorfor fortæller jeg denne historie? – hvad er mit ærinde? – hvilke følelser vækker den i mig? – sorg, glæde, latter, smerte, angst, afsky, munterhed?

### **Hvordan løftes en tekst fra skrift til medrivende mundtlig fortælling?**

Alle kan lære at fortælle! Nogle bliver bedre end andre, men du vælger selv din stil ved at prøve og erfare dig frem. Find din egen personlighed og pas på overdreven dramatisering og grimasser. Hvordan adskiller mundtlig fortælling sig fra højtlesning og oplæsning? Højtlesning defineres normalt som en læsning, hvor ordene i en tekst gengives mekanisk. Det betyder, at en højtleser måske ser sin tekst for første gang ved den lejlighed. Højtleseren og lytterne kommer nemt til at tænke på noget andet undervejs, især hvis indholdet keder begge parter. Det kommer der absolut ikke kunst ud af!

Denne mekaniske gengivelse bør aldrig være til stede ved en oplæsning. Her gør man skrift til tale – man giver teksten en stemme. Teksten er en andens, men stemmen er oplæserens. Den gode oplæser gør tekstens stemme levende og har fat i underteksten, i mellemrummene, i pauserne, i de tomme pladser. Indlevelsen og sanserne skal bære teksten – det er vigtigt at se, føle, lytte,

smage og lugte. En god oplæsning kan derved blive til en fortælling med den skrevne tekst som sufflør.

Ved mundtlig fortælling har man helt sluppet tekst, bog og manuskript. Fortælleren har gjort historien til sin egen, tager den på sig, tror på den og lever sin fortælling. Det er sårbart og selvudleverende. Men denne hudløshed gør også, at mødet med lytterne kan rumme en meget stor kraft – et møde, som huskes, fordi der virkelig er noget på spil. Fortællingen forplantes til hoved og krop hos tilhørerne. De digter videre, danner billeder og bruger deres egen fantasi og forestillingskraft. Jo flere gange du har fortalt historien højt for dig selv, des lettere bliver det at finde frem til ordene, når du fortæller for andre. Netop fordi fortællingen ikke skal læres udenad og fortælles ordret, bliver historien levende og ny, hver gang du fortæller den. Og HUSK: Der er ingen 'rigtig' måde at fortælle på – du skal blot være tro mod historiens kerne og tro mod din egen personlighed.

### 10 gode bud på at tilegne sig en fortælling:

1. Læs fortællingen få gange igennem. Luk bogen. Hvor foregår det? Hvem er til stede? Hvad bliver der sagt?
2. Se personerne for dit indre øje. Hvordan ser de ud? Hvad har de på? Hvilke karaktertræk har de? Brug dine øvrige sanser: Føl, lyt, lugt, smag fortællingens handling.
3. Repetér fortællingen i grove træk nogle gange.
4. Kig igen i bogen og afdæk fortællingens skelet, find grundstrukturen. Et folkeeventyr har som regel opbygningen: Hjemme – Ude – Hjem. Nogle aktanter (i form af personer eller begreber) forholder sig til en konflikt i et kronologisk/tidsligt forløb.
5. Luk bogen og fortæl højt, så du hører din egen stemmes klang.
6. Sørg for en god begyndelse og en god slutning. Ligesom en fisk: Et godt bid, en fyldig krop og til sidst et slag med halen. ( OBS: illustration af fisk)
7. Fortæl højt adskillige gange. Arbejd bevidst med rytme, pause, betoning, artikulation, temposkift m.m. Du skal forestille dig hele fortællingens liv og univers.
8. Læs teksten igen og lær dig vendinger og udtryk, som du skønner er vigtige for fortællingens dynamik og virkningskraft. Børn bør udfordres sprogligt!
9. Fortæl for dine nærmeste. Lyt efterfølgende til deres reaktioner og gode råd.
10. Fortæl historien i din klasse. Overvej forinden de fysiske rammer: Skal du stå op eller sidde ned? – med børn på gulv, stole, i halvmåne eller cirkel? Undgå spørgsmål undervejs, så der skabes de bedste betingelser for koncentration og intensitet. Husk øjenkontakten.

Og det forunderlige er sket: Fortællingen har fået vinger! Børnenes øjne er blevet blanke, og deres munde står åbne. Magien er opstået, vi er sammen i et helt andet univers, hvor tid og sted ikke eksisterer. Det er et afstandsløst møde mellem fortæller, fortællingen og lyttere – helt uden en analyserende fornuft, kun intens medleven. Nyd at anvende pausen, for derved fortættes stemningen, og du kan få dine tilhørere i din hule hånd. Under en sådan opspænding og pause brølede en 10-årig dreng engang: Fortsæt eller jeg dør ..... og jeg fortsatte min fortælling!